

РАЗВИТИЕ НА ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕТО В СОЦИАЛИСТИЧЕСКА БЪЛГАРИЯ

ГЕОРГИ ДИМОВ

Българското литературознание има дълголетна история. Макар наченки да има и през средновековието, то се заражда успоредно с формирането на национално съзнание и на национална книжнина през епохата на Възраждането ни. Интензивно и благотворно то се развива в следосвободенска България, когато израстват крупни учени литературоведи, утвърдили перспективни традиции. Обаче едва в условията на социалистическа България, когато се създават най-благоприятни условия за разцвет на националната ни наука и култура, то се извисява до ново качествено равнище, домогва се до непреходни завоевания.

Най-тясно свързана с народността ни битие, призвана да изучава и осветлява процесите и явленията, родната ни литература в нейния многовековен развой и съвременно състояние, литературоведческата наука се утвърди като извънредно действен фактор в културно-естетическото изграждане на новото социалистическо общество.

За разлика от други науки литературознанието, макар да разработва и проблеми с по-универсално значение, по своята същност и предмет на изследване има подчертан национален характер. То именно е задължено да осветлява богатствата на народността ни литература, да разкрива закономерностите на нейното развитие в най-тясна връзка с историческата ни съдбовност. И заедно с това да изобличава всякакви опити за нейното неправилно интерпретиране, да утвърждава истината за ония процеси и факти, които са давали съдържание и насока на родната ни култура. На националната ни литературоведческа мисъл се падаха дългът и честта да играе ръководна роля в научното дирене по проблемите на българознанието и в национален, и в международен мащаб. Затова и методологическото преустройство на литературознанието след 1944 г. се налагаше с особена категоричност и сила.

Задачите на хуманитарните науки, в това число и на литературознанието в условията на социалистическа България бяха очертани на Петия конгрес на БКП, както и в някои трудове на Г. Димитров. В съгласие с новия исторически етап на общественно-икономическото и културното ни развитие литературната наука следваше цялостно да се преустрои, като се опира и на здравите материалистически принципи, утвърждавани от учени, работили в предходните периоди, да застане на съвременни марксистко-ленински позиции. Защото само от такива позиции тя можеше да осветлява всеобхватно характера, ролята и значението на литературата през различните общественно-икономически формации, да разкрива закономерностите на литературното развитие, да оценява и използва идейно-естетическите, културно-нравствените богатства на много-

вековното национално и общочовешко художествено наследство с оглед и на съвременните потребности, да разработва проблемите на теорията и практиката на социалистическо-реалистическата литература, на текущия литературен процес, да обосновава научната несъстоятелност на различните идеалистически теории, да вижда своевременно отклоненията от правилното историко-материалистическо мислене — проблеми от кардинална важност за изграждане на ново социалистическо общество. В тези си усилия съвременното ни литературознание имаше за солидна опора и ориентир богатото ни наследство от миналото, завоювано от такива колоси на марксистическата литературна мисъл като Д. Благоев, Г. Бакалов, Т. Павлов (както ги нарече Т. Живков). Защото техните постановки и указания представяват не само принос в националното ни марксистко мислене, но обогатяват и световната литературна наука. А и растящата възможност за все по-тясно общуване със съветската наука още повече стимулираше в правилна насока тези исторически и естетически обусловени процеси.

Разбира се, тези настъпателни обновителни процеси бяха съпътствувани и от немалко трудности и увлечения от най-различно естество — от обективно-историческо и субективно-психологическо, от политическо и мирогледно-методологическо естество. Свидетели бяхме на вулгарно-социологически рецидиви, на nihilistични увлечения, на схематичен подход и несъстоятелни концепции, които пречеха процесите и явленията да се видят в тяхната същност, многообразие и сложност, в тяхната противоречивост.

Дейността на партията след историческите Априлски пленум от 1956 г. се оказа решаваща, за да бъдат постепенно преодолени допусканияте слабости от вулгарно-социалистическо, догматично-сектантско естество, да се осъзнаят несъстоятелните страни на някои методологически постановки и указания. Отсега нататък по различни поводи, пред различни форуми ръководителят на партията др. Т. Живков нееднократно привличаше и продължава да привлича вниманието върху актуални въпроси на литературното ни и общокултурно развитие, върху марксистко-ленинските начала за органическа диалектическа връзка между изкуство и общество, между литература и народ, между наука и социално-икономически и културен прогрес, сочейки опасностите, които носят сектантството и догматизмът, ревизионизмът и всяко отклонение от материалистическата методология, от комунистическата философско-мирогледна, класово-партийна принципиалност. На последвалите конгреси на партията, на нейните национални конференции и пленуми, вкл. и на последния XII конгрес все по-ясно и по-мъдро се очертаваха задачите и ролята на литературата и литературознанието в цялостния духовен и общоидеологически живот, в усилията да бъде изградено развито социалистическо общество.

Така превъоръжаването и развитието на литературознанието ни, преминавайки през няколко етапа на съзряване, общо взето, се извършваше на широк фронт и в ускорени темпове. Все по-успешно обхващаше всички области на литературно-художествената и литературно-теоретическата дейност, всички епохи и периоди от единадесетвековното ни духовно-естетическо развитие, както и литературния живот на непосредната ни съвременност, утвърждаваше солидни критерии за разбиране на взаимоотношенията и общуването на националната творческа мисъл със завоеванията на други народи както в миналото, така и в наше време.

Успоредно със създаването на специален научно-изследователски институт към БАН, с откриването на нови висши учебни заведения и разширяване на филологическите специалности, което доведе до бързо увеличаване на литературоведския научен потенциал, с организирането на нови периодични списания, научни поредици и други издания постепенно се разширяваше про-

блематиката и тематиката на проучванията, осъзнаваше се тяхната жанрова многостранност и идеологическа актуалност, своеобразието на литературата като форма на обществено съзнание, на социално-историческо познание и идейно-естетическо възпитание.

От друга страна, все по-ясно и по-пълно започна да се разбира, че проблемите на литературната история, теория и критика следва да се разработват синхронно, в тяхната взаимовръзка, и то на материал както от националната, така и от чуждите литератури. Отделните жанрови изследвания, осветлявайки различните страни и аспекти на литературата, трябваше да довеждат до пълна характеристика на естетическия идеал на епохата, до по-цялостно разкриване на обективно-историческите и индивидуално-психологическите фактори на сложния и многостранен творчески процес, до по-вярно разбиране на формите и пътищата, чрез които жизнената правда на времето е претворявана в художествена правда с непреходна значимост. Необходимо бе също така да се осмисли обективното знание, за да се открие неговата обществено-идеологическа, философско-естетическа, нравствено-възпитателна същност в диалектическо единство с битието на човека от миналото и от нашата съвременност. И всичко това категорично поставяше въпроса за изключителната важност на методологическите позиции, от които се пристъпва към такова сложно явление, каквото представлява литературата и свързаната с нея научна проблематика, определяше значението на усилията да се даде правилна насока на научно-изследователската и критико-оценъчната дейност.

Както в първите години, така и по-късно преустройството и развитието на литературната наука върху марксистко-ленински начала се извършваше в две насоки — и като се разкриваха недостатъците на учените от миналото, като същевременно се вземаше всичко ценно, до което те се бяха домогнали в своите изследвания, и като се осветляваха и утвърждаваха от историко-материалистически позиции народностните, идейно-естетическите, културно-нравствените ценности в националната и световната класика, и на съвременното ни художествено-творческо развитие. А това предполагаше да се познават всеобхватно фактите и явленията, да се анализира без всякакви предубеждения наследството на писатели и книжовници, на научни и културни дейци от различните епохи, да им се дава конкретно-историческа интерпретация, да се обосновава ролята на традициите в областта на духовно-интелектуалната дейност, приемствеността и взаимообусловеността, които съществуват между предходни и съвременни научно-теоретически и художествено-естетически завоевания.

Съзнавайки този комплекс от изисквания, предпоставки и фактори за истинска плодотворна литературоведческа дейност, българските литературни изследователи различни научно-организационни форми за проучване и осветляване на литературния живот в миналото и в наше време. Започна издирването и проучването на изворов материал, на всякакви документи и свидетелства за литературата ни от миналото и от наше време. Бяха организирани научни сесии и конференции по случай годишнини на наши и чужди писатели, на исторически събития и културни дейци. Подготвени бяха редица сборници с изследвания и материали за видни представители на старата и новата българска литература, започнаха все по-често да се появяват монографични трудове и проблемни студии и статии, както и проучвания по отделни теоретически и общометодологически въпроси. Понякога обсъжданията на тези трудове се превръщаха в плодотворни дискусии. Постепенно литературоведческата мисъл се обособи в три основни направления: — история на литературното развитие — наше и чуждо, теория на литературата и литературна критика, сравнително изучаване на националната ни литература с оглед и на взаимоотношенията

и с литературата на други народи, на първо място с руската и съветската, със славянските и другите европейски литератури.

Днес е достатъчно само човек да разгърне стотиците литературоведчески книги, сборници, монографии, очерци, появили се през последните четири десетилетия, да надзърне в десетките томове на „Известия“ и „Годишници“ на Литературния институт, на Софийския университет, на филологическите факултети на другите висши учебни заведения, да прегледа годишнините на периодичните литературни списания на тия научни центрове, както и на Съюза на българските писатели, да се докосне до немалкото документални, справочни и други издания, до тритомния речник на българската литература, до четиритомната история на българската литература, двутомните очерци за съвременната литература, до широкообхватните многотомни панорамни изследвания, появили се през последните години, за да се видят широтата и ръстът на съвременното ни литературознание. От тях се открояват и етапите, през които то е трябвало да премине в усилията да подхване и осветли многообразните проблеми на нашата стара, нова и съвременна литература, на естетиката, на литературната теория и критика, на взаимовръзките на националната ни книжнина с духовния живот на други народи, а и в изучаването делото на видни представители на световната художествена и теоретико-критическа мисъл. Откроява се и друго — все по-повишеното методологическо равнище на изследванията, стремежът да се овладеят нови научни терени, да се усвоят нови концепции за своеобразието на художествено-творческата дейност, относно общите и специфични закономерности на литературния процес, относно многообразието на подходи при осветляване на културно-естетическите феномени. И заедно с това все по-голям и растящ интерес се проявяваше към изворознанието: издирването и издаването на различни писмени паметници, на архивни и всякакви други материали, свидетелстващи за духовния живот през различните епохи, разширяваха представата ни за наследството на писатели, културни и научни дейци, обогатяваха знанието ни за исторически събития, намерили своеобразно отражение в литературата. Подобна дейност се утвърди като безусловна предпоставка за всяка плодотворна научна работа.

Както и другите хуманитарни науки, така и националният ни литературоведчески потенциал разгърна особено активна дейност във връзка с Постановлението на ЦК на БКП за развитие на българистиката, с чествуването на 1300-годишнината от основаването на българската държава. И на Първия конгрес по българистика, и на многобройните конференции, симпозиуми, организирани по случай този голям юбилей у нас и в чужбина, българистичната проблематика бе разгърната в широки мащаби, подготвени бяха различни в жанрово и тематично отношение издания, които разкриват и осветляват важни моменти, явления, страни от многовековното ни литературно наследство, от завоеванията на непосредната ни социалистическа съвременност.

Разбира се, в един обзор от характера на настоящия е невъзможно да бъдат оценени конкретно всички трудове из различните области на литературознанието, излезли през последните четири десетилетия, да се покажат аналитично приносите на всеки един от тях, както и неизбежните слабости от едно или друго естество. По необходимост само ще очертаем тематиката и проблематиката, занимавали нашите литературоведи в усилията им да вървят в крак с изискванията на динамичното ни развитие по пътя на изграждане на духовно-естетическите и общоидеологически основи на социалистическото общество.

Може би ръстът на съвременната ни литературоведческа мисъл се откроява най-релефно в областта на литературната история, в историко-литературните изследвания, посветени на художественото ни културно-естетическо съзряване

и развитие. В това отношение не може да не ни радва обстоятелството, че старобългарската литература — крупно завоевание на народа ни още в далечното средновековие, подхранила развитието и на други славянски литератури, — стана обект на редица изследвания. На нея бяха посветени крупни монографични трудове, сборници със студии, в които се правят успешни опити да бъде преодолян едноностранчивият историографски подход към тоя дял на литературното ни наследство, да се погледне на нея от нови страни и аспекти, с оглед на народностните ѝ и художествени качества. Извънредно полезна работа бе извършена и по издаване паметниците на средновековната книжнина, за да станат достояние на световната научна общественост, която проявява все по-трайно внимание към този дял от културното ни наследство. Учени-медиевисти от различни поколения направиха ценни изследвания, посветени на делото на създателите на славянската писменост, братята Кирил и Методий, на техните следовници Климент Охридски, Черноризец Храбър, Козма Презвитер, Йоан Екзарх, на богомилската и апокрифната книжнина, на Търновската книжовна школа — Патриарх Евтимий, Григорий Цамблак, Киприан, Константин Костенечки и на други книжовници на средновековието. Тези трудове хвърлят нова светлина върху духовния живот на оная епоха, изнасят нови материали, анализират съчиненията им, за да се открие и идейно-нравственият образ на тия книжовници, и да се осмисли конкретно-исторически духовният им свят и родолюбие, и да се вникне в своеобразието на тяхната поетика и т. н. Сред тези многобройни и разностранни изследвания по-особено място заема първият том на академичната история на българската литература, като пръв опит за системно изложение и синтез на проблематиката на тая литература и обобщение на извършената дотогава изследователска работа върху нея. Подготвяната тритомна Кирило-Методиевска енциклопедия ще бъде ново крупно завоевание на българската медиевистика.

Разбира се, при несъмнените успехи в изучаването на старата българска литература все още много моменти и явления от нея очакват една по-съвременна трактовка, която да бъде в съзвучие с най-добрите постижения на световната медиевистика. Така ще може да се почувствува по-пълно своеобразието на тая литература при отразяване на оная историческа действителност с нейната социална и духовна структура, със специфичния нравствено-интелектуален свят на тогавашния човек, търсещ да даде философско осмисляне на съпътстващите го явления. Съветската медиевистика е много поучителна в това отношение. Всестранното съвременно осветление на процесите и явленията на старобългарската литература се налага и поради обстоятелството, че към нея проявяват все по-голям интерес много и много чуждестранни учени, и то по съображения от различен характер. Не са редки и опитите тя да бъде неправилно осветлявана, да се изопачава историческата истина, да се отрича нейният български характер и т. н. А това налага по-голяма активност от наша страна и по отношение издирването и издаването на съвременно археографско равнище на многобройните паметници от оная епоха и тяхното всеобхватно комантиране от марксистически научни позиции.

Не по-малко внимание през изминалите десетилетия бе отделено и на литературата от епохата на националното ни възрождане. Органическата връзка на възрожденската епоха с по-сетнешните народности, социално-нравствени и културно-естетически процеси караше мнозина да се заемат с осветляване на разнообразните книжовни форми, в които се е изявявало бързо съзряващото национално и художествено съзнание, да видят взаимообусловеността на умножаващите се културно-книжовни явления от общите процеси, характерни за балканския регион, от идеите, възвестявани в други славянски и западноевропейски страни, да обосноват ролята на литературата, на книжнината изобщо

за народностно самопознание, за разгаряне на борбата за политическо и духовно освобождение. Бе издирено и издадено книжовното наследство на крупни възрожденци, появиха се много студии, книги, сборници върху различни въпроси, свързани с делото на Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, П. Берон, Н. Бозвели, Н. Геров, Д. Чинтулов, П. Р. Славейков, Г. С. Раковски, Д. Войников, В. Друмев, Л. Каравелов, Н. Бончев, Хр. Ботев. В тези изследвания, като се утвърждава всичко положително, достигнато от науката ни в миналото, заедно с това се коригират някои погрешни постановки, осветлява се гражданско-нравственият, идейният и емоционалният свят на двигателите на националното самопознание, очертава се приносът им за съзряване на народността и културно-естетическото съзнание, разкрива се жанровото и стилово своеобразие на творчеството им, осветляват се разнообразните фактори — вътрешни и външни, обективно-исторически и индивидуално-психологически — за формирането на тяхната мисловност като граждани и творци. Характерът и своеобразието на отделните литературни течения, на сантиментализма, романтизма и реализма, на преводната литература, на общуването с руската литература, взаимоотношенията между литература и фолклор, обособяването на различните книжовни жанрове, както и зараждането и развитието на литературно-теоретическата и критическа мисъл и още много други въпроси бяха предмет на по-разгърнати или по-частични трактовки. При това търсеше се да се види общото и специфичното на формиращата се национална литература в сравнение с литературите на други съседни народи, с които нейните творци са общували. На възрожденската литература бе посветен и специален том от академичната история на българската литература, подготвиха се и академични издания на съчиненията на големи възрожденски писатели, сборници и архивни материали и др. Но все още редица проблеми, свързани с тая величава епоха, чакат своето по-пълно осветление. Формирането на новия естетически идеал върху основата на разгарящото се национално-освободително движение, появата на различни художествени течения, жанрове и стилове, формирането на една нова поетика, сравнителната трактовка на националните явления с оглед на общите процеси в европейските литератури — тия и подобни на тях проблеми изискват синхронно историко-литературно, народностно-психологическо, философско-естетическо осмисляне, за да бъдат преодолен някои все още неизживени предубеждения към художествената значимост на тая литература. А нямаме още и цялостни монографии за редица големи писатели, нито теоретично осветление на онези културно-исторически процеси, които така бързо извеждат нацията ни на най-предните линии на световната цивилизация.

С не по-малка интензивност и широта бяха и въпросите на следосвобожденската литература. Тук трябваше да се преодоляват най-много несъстоятелни трактовки, правени от хора, принадлежащи към различни идейно-политически среди, и отядно, и отляво. Усложнената и противоречива социално-политическа и духовна атмосфера, характерна за края на миналия и началото на нашия век, обуславя появата и на не по-малко противоречиви, хетерогенни в идейно-естетическо и философско-мирогледно отношение литературни явления, естетически теории. Тази сложност пролича още по времето на дискусиата за периодизацията на литературното развитие в края на 50-те години, пък и в опитите да се характеризира наследството на редица големи писатели със сложна житейска и творческа биография, да се видят основните тенденции на развитие, да се разкрие многообразието на естетическия идеал. След като бе отхвърлена схемата „реализъм—антиреализъм“ през 1957 г. на дискусиата в Москва, а и в резултат на общото възмогване на творческата мисъл след Априлския пленум на партията, много противоречиви явления

започнаха да получават своята истинска характеристика и оценка. Все успешно се преодоляваха някои опростителски, сектантско-догматични възгледи за художественотворческата дейност, за взаимоотношението между мироглед и метод, между народност и художественост, между жизнен и естетически идеал, относно многообразните пътища за претворяване на жизнената правда в художествена правда и т. н. Вследствие на това редица писатели с по-сложен и противоречив път на развитие, платили дан на различни модернистични увлечения, като Пенчо Славейков, П. К. Яворов, А. Страшимиров, Петко Тодоров, Гео Милев и др. получиха вярно осветление, правдива оценка за мястото им в националния литературен процес. Намерени бяха верни критерии за идейно-естетическа оценка и на революционно-пролетарска литература, създавана до 1944 г., твърде превратно тълкувана или отминавана от буржоазното литературознание. Бяха обнародвани трудове — разнообразни в жанрово и тематично отношение, от които се откроява релефът на литературното ни развитие, обликът на онези, чиято художествена и творческа мисъл е движела националния литературен прогрес. С всяка година се умножаваха и разнообразяваха трудовете, посветени на живота и делото на Ив. Вазов, З. Стоянов, Алеко Константинов, Пенчо Славейков, П. К. Яворов, Петко Тодоров, Елин Пелин, А. Страшимиров, Д. Полянов, Г. Кирков, Г. П. Стаматов, Д. Дебелянов, Хр. Ясенов, Йордан Йовков, Хр. Смирненски, Гео Милев, Н. Вапцаров, и за мнозина други писатели, работили между двете световни войни. Макар и с нееднакви научни качества, носещи печата на времето, когато са писани, а и научно-методологическото равнище на авторите им, тези проучвания дават възможност да бъдат видени в сравнително вярна светлина основни моменти от творчеството на тия писатели. Било с изнесените нови материали, било с анализ на едно или друго тяхно произведение или с цялостния обхват на тяхното дело, тези различни в жанрово и проблемно отношение проучвания могат да служат и като опора за по-нататъшна научна работа. Все по-успешни са и опитите да бъде видяно мястото на големите ни писатели в контекста на литературния процес на съседни и по-далечни народи, да се открие общозакономерното и национално-своеобразното в литературното развитие, да се даде отпор на съвременни буржоазни концепции. Специалните сборници, подготвени и с участието на чужди учени по случай годишнини на големи исторически събития — Октомврийската революция, социалистическата революция у нас, на Априлското и Септемврийското въстание, на Ленин, или пък на проблемите на хуманизма, на образа на комуниста, на младия герой, на философските и методологически проблеми, на съвременния модернизъм и на западното литературознание, на съотношението между структурализъм, литературознание и естетически идеал и др. тематични сборници, които с всяка година се умножават, са плодотворни прояви за конкретно разглеждане на актуални проблеми на нашата съвременност.

Освен вторият и третият том на академичната литературна история, които дават системно хронологично изложение на литературния живот от Пасий до края на Първата световна война, появиха се и отделни многотомни широкообхватни панорамни трудове за цели периоди и епохи на националното ни литературно развитие. Тук особено се откроява петтомната „Панорама на българската литература“ от П. Зарев, където авторът пристъпва към литературния процес от Възраждането насам от нови позиции и аспекти, като търси взаимовръзката между национална литература и национална съдба, между народопсихология и творчески акт. Очертан е самобитният характер на българската литература, нейната народностно-психологическа обусловеност, както и нейното общочовешко звучене. По-друг характер имат тритомните „Страници из историята на българската литература“ от Г. Цанев, където в

очеркова форма се характеризира делото на видни писатели след Освобождението. Съзнавайки значението и на националното наследство в областта на литературната наука — история, теория, критика, неколцина изследвачи издадоха книги за делото на Д. Благоев, Г. Бакалов, Т. Павлов, Ив. Шишманов, Б. Пенев, отделни проучвания бяха посветени на литературно-изследователската и литературно-критическа дейност на редица учени, писатели, критици.

Радостно явление са усилията да бъдат разнообразени жанрово и тематично изследванията — от проблемната студия, монографичната и портретната характеристика до психологическото есе и синтетичния очерк, от строго научния трактат до научно-популярната статия, от фактологичното проучване до широкообхватното синтетично изложение на литературния живот, от текстологичния анализ и привеждането в известност на целокупното наследство и изворов материал на писателите от различни епохи до концептуалната трактовка на отделни моменти и страни от националния литературен процес — всички еднакво необходими с оглед и на различните интереси и възможности на хората, които живеят с проблемите на литературата, както и с оглед на нейното въздействие върху отделните слоеве на обществото.

Макар че и когато са разглеждани проблемите на литературното наследство, са били решавани актуални въпроси, свързани със съвременния литературен живот, редица литературни работиха изключително за осветляване на литературните явления от непосредната ни социалистическа съвременност, от текущия ден. С теоретико-методологически статии или с критико-оценъчни писания, с по-общии обзори или с конкретни анализи на отделни произведения, трябваше създаващата се нова социалистическа литература да се насочва по верен път, да се преодоляват различни увлечения и догматични постулати. Литературната критика трябваше да стои на най-предните линии на идеологическата борба, да участва най-активно в раждането на пълноценна социалистическо-реалистическа литература. Тук рецидивите на вулгарния социализъм, на схематизма и опростителството бяха пуснали най-дълбоки корени. Но в общия процес на идейно-естетическо обновление и критиците от различни поколения своевременно осъзнаваха и творчески прилагаша принципите на марксистко-ленинската естетика. Днес е трудно дори да бъдат изброени статиите, стадиите, книгите, очерците, посветени на творчеството на съвременни писатели, на въпроси, свързани с теорията и практиката на съвременната социалистическа литература. Все по-активни станаха усилията да се осветлят творческите принципи на метода на социалистическия реализъм, да се обоснове неговата новаторска същност и връзките му с предходното художествено наследство, да се посочат широките хоризонти, които той разкрива пред хората на творческата мисъл. С всяко десетилетие критиката все по-успешно се наемаше в текущия литературен процес. В духа на партийните постановки и указания все по-дейно се работеше за осветляване на важни проблеми на литературнокритическата дейност, все по-творчески се прилагаше класово-партийният подход в оценката на литературните и общокултурните феномени от миналото и от нашата съвременност. При това все по-високо се издигаше както професионалното майсторство, така и идеологическата заангажираност. Разбира се, в процеса на това обновление се появиха и някои увлечения, които партията и лично др. Т. Живков своевременно показваха, и сочеха онези здрави принципи, които извеждаха към тяхното преодоляване, за да може литературнокритическата и художествената дейност да бъдат в пълно съзвучие с потребностите на новото общество.

Българското марксистическо литературознание винаги се е отличавало със здрава теоретико-методологическа основа. Тя се чувствава несъмнено във

всички жанрове литературни изследвания, независимо от отделни изключения. Откроява се един неотклонен стремеж да бъдат осветлени прилипи и въпроси на естетиката, литературната теория и критика, да се воюва срещу буржоазните възгледи. Неслучайно у нас съвременно бяха преодолените догматизъм и сектантството, а ревизионистичните и антимарксистични тенденции, появили се в чуждото литературознание през 50-те и 60-те години, у нас не намериха по-широка почва. И все пак необходими са още усилия, за да се осветли всеотрасно и цялостно развитието на съвременната ни социалистическа литература и върху фона на общия литературен процес в Европа и в света, да се видят развойните линии на творческата художествена и теоретическа мисъл. Като се прилага творчески класово-партийният подход, съвременно да се реагира на опасностите, които могат да дойдат от различни страни, да се сочат съвременно апологетичните или нихилистичните увлечения, да се създава непреодолима бариера срещу непълноценното и примитивното в общественоеидейно и художествено отношение. Не един път бе посочвана от държавни и партийни инстанции недостатъчната историческа и теоретическа разработка на актуалните проблеми на националните традиции и особеностите на българския литературен развой, наличието на известна откъснатост от развойа на световната литературоведческа мисъл, както и недостатъчната идеологическа и професионална въоръженост на критиката ни, известна принизеност на класово-партийните критерии, спадането на гражданския патос у някои писания и откъснатост от жизнените потребности на социалистическото общество. Очевидно едно по-широко разбиране на жизнените конфликти, на историческата правда, на проблема за положителния герой, по-углъбено внимание към потребностите на съвременния човек, към политиката на партията, към задачите, които стоят пред хуманитарните науки, все по-всеотрасното разработване на проблемите на социалистическия реализъм и т. н. са безусловно необходими предпоставки за по-нататъшното възможване на литературната критика. Очевидно сега, когато се пристъпва по-решително към подготовката на една многотомна история на хилядолетното ни литературно развитие, трябва, като се отчитат досегашните успехи и завоевания, да се отиде и по-напред в осветляване на процесите и явленията както от предходните епохи, така и от нашата съвременност. А е време да се помисли и за една теоретична история на националното ни литературно развитие, както и за една история на теоретико-критическата ни мисъл, която също има завоевания с непреходна световна значимост.

* * *

Макар и в по-ограничена степен, от вниманието на българските литературоведи не отпаднаха и редица въпроси на чуждите литератури, особено на руската и съветската, на литературите на другите социалистически и западноевропейски страни. Толкова повече, че все по-пълно и по-ясно се осъзнаваха исторически обусловените взаимоотношения между отделните национални литератури, както и общочовешкото значение на големите писатели, на предходната и съвременната класика. Пушкин и Гогол, Лермонтов и Тургенев, Толстой, Достоевски, Чехов, Горки, Маяковски, Шолохов, Леонов, Мицкевич, Колар, Фучик, Шекспир, Байрон, Юго, Балзак, Гьоте, Шилер, Лесинг, Данте, Сервантес, Р. Ролан, А. Барбюс, Л. Арагон — ето само някои от имената, които са задържали изследователския поглед на специалистите по чуждестранни литератури, пък и на немалко българисти. След като бяха преодолените някои предубеждения към сравнителното литературознание, усилията за сравнително разглеждане на литературните явления зачестиха, особено от две десетилетия

насам. Редица изследвания осветиха взаимоотношенията на националната ни литература и култура с духовния живот на други страни. Бяха издадени сборници с изследвания съвместно с институтите на други социалистически страни — Съветския съюз, Чехословакия, Румъния, ГДР. Няколкото сборника с документи за проникването на съветската литература в България представляват безспорен принос. Все по-категорично се налага необходимостта от комплексно разглеждане на разнообразните проблеми, свързани с развитието на художествената, теоретико-критическата, културно-историческата мисъл в национален, регионален или общоевропейски мащаб. Чрез подобни изследвания българската наука се включва още по-непосредно в разработването на тематика — предмет и на съвременната марксистическа мисъл, на световното литературознание. А и националната ни литература се включва в контекста на литературните процеси от по-широк географски регион и по такъв начин се открояват нейните истински измерения. В това отношение особено плодотворни се оказват международните конгреси по славистика, по балканистика, по сравнителна литература, както и двустранните и многостранните тематични конференции, уреждани по различни поводи. И на тези форуми българските литературоведи са били общо-взето на равнището на литературознанието в другите страни.

* * *

Каквито и слабости да откриваме днес в едни или други трудове, колкото и да не сме удовлетворени от разработката на известни въпроси, не може да не се признае, че литературознанието ни през последните четири десетилетия се е развивало в тесни взаимоотношения със задачите и потребностите на социалистическото общество, давало е своя принос в развитието на литературната история, теория и критика, в осветляване на многообразиите художествени феномени, свързани със съдбата на българската народност, съдействувало е за идейно-мирогледното, нравствено-естетическото, патриотично и интернационално възпитание на нашия съвременник, за разцвета на социалистическата ни култура. Може с основание да се твърди, че съвременното ни литературознание разработва проблемите на националната и на чуждите литератури, на техните взаимоотношения от позициите на марксистко-ленинската методология, с по-явен стремеж да се прилага творчески класово-партийният критерий, независимо от неудовлетвореността ни от някои трактовки и слабости, на които своевременно е обръщано внимание по различни поводи, а се е отбелязвало и при обсъждания и дискусии, организирани на различни равнища, от отделни научни и творчески организации.

По своята същност литературознанието е идеологическа дисциплина с всеобхватно въздействие върху жизненото поведение и духовния свят на хората. Неслучайно ЦК на БКП и лично др. Т. Живков не един път са подчертавали идеологическите функции на литературата и на науката за нея, която е „една от най-ефикасните форми на партийно ръководство на художественото творчество“. Не може да не се признае, че хората, работещи на литературоведския фронт, съзнават и тази страна на своята работа, в много от трудовете им се откроява подчертан граждански патос, идейна заостреност, но понякога тези неотменни черти са принизени или декларативни, патосът на комунистическата партийност не произтича от цялостната концепция, от структурата на самото изследване. Невинаги художествените явления получават необходимото обществено-идеологическо осмисляне. От друга страна, необходимо е да бъде разширен диапазонът на научните изследвания, да се насочи към

неизследвани области и проблеми, да се влиза в настъпателна полемика с буржоазната идеология в различните ѝ превъплъщения.

Сега още повече се откроява необходимостта многовековният литературен процес — в национални и в по-широки мащаби — да се разглежда и върху основата на цялостния социален и духовно-интелектуален живот, във връзка и с другите видове изкуство и хуманитарни дисциплини, явленията да се осмислят обществено-нравствено и философско-естетически, за да се видят и закономерностите на по-нататъшното развитие на литературата, да се изяснят формите и пътищата, в които ще се изяви съдържанието и на зрялото социалистическо, и на комунистическото общество. А това предполага на много от досега третираните въпроси да се погледне от нови аспекти, да се разчупят някои литературни схеми, да се обогатяват естетическите категории, за да се видят и по-пълно особеностите на художествената идейност, как партийността преминава в народност при новите условия, как социалистическият хуманизъм се обогатява с нови черти, как се изменя съотношението между писател и общество, между творец и читател, между писателско светоусещане и художествен талант, между образ и идея и т. н. Следва да продължават усилията за използване на нови методики при изследване структурата на художествената творба, на стилистиката и поетиката. Едновременно встъпване на много народи по пътя на социализма налага да се види общото и особеното в развитието на техните литератури, в каква форма и степен се проявява единството и многообразието на съвременния литературен процес. Все по-пълно се осъзнава необходимостта от повече конкретни изследвания, за да се разкрият формите и пътищата, чрез които националните и общочовешки художествени традиции се преосмислят с оглед на по-нататъшния подем на литературата, за разширяване на поетическото виждане, за обогатяване на художествената палитра на писателя, за развитието на научната мисъл. Практиката през последните години показва, че при интерпретиране на литературните и общокултурните явления могат да бъдат използвани различни подстъпи — както социологическият, така и естетическият, както психологическият, така и структуралният анализ, стига да не се монополизира само единият от тях, да се превърща в догма и по този начин да се подменя и опростява марксистко-ленинската методология.

Безспорните успехи, натрупаният положителен опит на литературознанието ни от последните десетилетия трябва да бъдат използвани за по-нататъшно разширяване на научната проблематика, с оглед да се постигне едно по-пълно осветляване на завоеванията на нашия народ през различните епохи, на взаимоотношенията му с други народи, на приноса му в световния литературен процес. Въпроси от подобен характер очевидно ще намерят своята конкретна разработка и синтез в готвената многотомна история на българската литература. И както е замислена, тя трябва да отразява най-пълно литературния и общокултурния живот на народа ни от IX в. насам, а и да покаже съвременния методологически ръст на българското литературознание, за да могат съвременните и идни поколения да се сродят най-непосредно с естетическите, културните, нравствените, научните ценности, завоювани от народа ни през вековете и в наши дни, да се види и творческата жизнеспособност на българската етническа общност, нейната историческа съдбовност, както и приносът ѝ за обогатяване на световната художествена, теоретико-естетическа и общокултурна мисъл. И в тая връзка очевидно ще се наложи да бъдат широко използвани и постиженията на другите хуманитарни науки и видове изкуства, за да могат да бъдат разработвани комплексно и синхронно ония компоненти, които обуславят съдържанието на една национална култура, на човешката цивилизация изобщо.